

Ağlama
duvarı-
Kudüs
(İÜ Ktp., Albüm
nr. 90775)

miştir. Başta İspanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden kovulan yahudilere kucak açıp onları himaye eden Osmanlı Devleti, bu duvarı birkaç defa onarmış ve tamamen yıkılmaktan kurtarmıştır. Yahudiler, Osmanlı himayesinde yüzlerce yıl bu duvar önünde, yüzleri bu duvara dönük olarak durup dua etmişler, emellerinin tahakkuku için göz yaşı dökmüşlerdir. XVI. yüzyıldan sonraki seyyahlar eserlerinde ağlama duvarından çokça bahsederler. Bu bilgilere göre, her gün ve bilhassa 9 Ab (Kudüs Mâbedi'nin yıkılış yıl dönümü), Fısıh (Mısır'dan çıkış bayramı) ve Yom Kipur (büyük kefaret günü) gibi dinî günlerde (bk. YAHUDİLİK), burası ibadet eden yahudilerle dolup taşmaktaydı.

Bölgede yahudi nüfusunun artmasından sonra yahudiler ağlama duvarı önüne sıralar, masalar koymak ve o bölgedeki evleri yıkmak istemişlerse de müslümanlar buna engel olmuşlardır. 1929'da ağlama duvarı sebebiyle yine müslümanlarla yahudiler arasında olaylar çıkmış, Milletler Cemiyeti tarafından kurulan bir heyet, duvarın müslümanların mülkiyetinde olduğuna, yahudilerin ise orada dua edebileceklerine karar vermiştir. 1948'de Kudüs'ün doğu kesiminin Ürdün tarafından işgal edilmesinden sonra ise yahudilerin bu duvarı ziyaret etmeleri yasaklanmıştır. Altı Gün Savaşı'nın üçüncü gününde (7 Haziran 1967), ağlama duvarının da bulunduğu Kudüs'ün doğu yakasının İsrail'in eline geçmesi üzerine, asker sivil bütün yahudiler duvarın önünde bu hadiseyi büyük bir coşku ile kutlamışlar, 2000 yıllık İsrail rüyasının gerçekleştiğini ilân etmişlerdir. Daha sonra ise duvarın bulunduğu bölgedeki mahalle yıkılarak geniş bir alan açılmıştır.

Yahudiler bu duvarı Süleyman Mâbedi'nden bir kalıntı kabul ettikleri için kutsal bir mekân sayarlar. Mâbedin yıkılış yıl dönümü başta olmak üzere çeşitli vesilelerle duvar önünde ibadet eder, Kudüs'ün ve Süleyman Mâbedi'nin yıkılışını, şehir ve mâbedden uzak kalışlarını yâdederek mâbedin Hz. Süleyman tarafından yaptırıldığı gibi yeniden inşasını arzular ve bunun için dua ederler. Yahudiliğin en büyük hedefi bu mâbedi yeniden yapmaktır. Ancak Ahd-i Atîk'te nakledilen Beit ha-Mikdaş'ın eski ölçülerine göre yeniden yapılması, bugünkü Kubbetüssahrâ'nın yıkılmasına bağlıdır (bk. KUBBETÜSSAHRÂ, MESCİD-i AKŞÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1979, I, 68; II, 773; Frederick C. Grant, "Wailing Wall", *EAm.*, XXVIII, 263; Z. A., "Wailing Wall", *UJE*, X, 441-442; Jacob Auerbach, "Western Wall", *EJd.*, XVI, 467-472; W. F. Stinespring, "Temple, Jerusalem", *IDB*, IV, 554-559; Zvi Ankori, "Wailing Wall", *EBr.*, XXIII, 145; "Mur Occidental dit des Lamentations", *EUn.*, XX, 1439.

HİKMET TANYU

AĞLEB el-İCLİ

(أغلب العجلي)

Ağleb b. Amr (Cüşem)
b. Ubeyde (Abide) el-İclî
(ö. 21/642)

Recez şairi tâbiî.

Câhiliye devrinde doğdu. İslâmiyet'i kabul ederek Medine'ye yerleşti. Hz. Peygamber'le görüşemediği için sahâbî olamadı. Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında Sa'd b. Ebû Vakkas'la çıktığı gazâda Küfe'ye yerleşti ve kendisine maaş bağlandı. Muammerûn'dan kabul edi-

len Ağleb, katıldığı Nihâvend Savaşı'nda doksan yaşlarında iken şehid düştü.

Ağleb'den önce recez bahrinde en fazla üç beyit söylenirken, o ilk defa kaside tarzında uzun recezler inşad ederek bu konudaki yeniliğin öncüsü oldu. Ebû'n-Necm el-İclî ile Accâc gibi şairler Ağleb'in öncülüğünü yaptığı bu akımı devam ettirmişlerdir. Şiirlerinden bazı parçalar tabakat ve antoloji kitaplarında günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca onun bir divanından söz ediliyorsa da bu eserine henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cümahî, *Tabakâtü fühûlî's-su'arâ* (nşr. Mahmûd Muhammed Şakir), Kahire 1394/1974, I, 135; II, 737; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-su'arâ*, Beyrut 1964, II, 511; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XXI (nşr. Abdülkerim el-Azbâvî—Mahmûd Ganîm), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye) — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-tü-râsi'l-Arabî), s. 29-35; Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354 — Beyrut 1402/1982, s. 22; İbnü'l-Esir, *İcâd'ü'l-gâbe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, I, 126; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, I, 98; C. Zeydan, *Âdâb* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1957, I, 143; Brockelmann, *GAL*, I, 56; *Suppl.*, I, 90; Sezgin, *GAS*, II, 163-164; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 67; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, I, 274-275; Ch. Pellat, "al-Aghlab al-'İdîlî", *El²* (Fr.), I, 255.

HULUSI KILIÇ

AĞLEBİLER

İfrîkiyye, Cezayir ve Sicilya'da
hüküm süren bir İslâm hânedanı
(800-909).

Hânedanın kurucusu olan İbrâhim, Ebû Müslim'in kumandanlarından olup Abbâsî Halifesi Mansûr tarafından İfrîkiyye'ye gönderilen Ağleb'in oğludur. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd zeki ve kabiliyetli bir diplomat, iyi bir hatip, şair ve fakih olan İbrâhim'i Zap valiliğine tayin etti (795). Bu görevi sırasında ehliyet ve liyakatini ispat ederek halifenin çok güvendiği kumandanlardan Herseme b. A'yân'in desteğini kazandı. Bu sırada Muhammed b. Mukâtil'in İfrîkiyye valiliğine tayin edilmesinden memnun olmayan halk Herseme'ye mektuplar göndererek onun yerine İbrâhim b. Ağleb'in tayin edilmesini istedi. Herseme meseleyi Hârûnürreşîd'e arzetti. O dönemde Mısır İfrîkiyye'ye her yıl 100.000 dinarlık yardım gönderiyordu. Bölgede çıkan sürekli ayaklanma-

lar da devleti huzursuz ediyordu. Nitekim o sırada Kayrevan'da çıkan bir isyan Herseme tarafından bastırılmış, ancak onun şehirden ayrılmasından hemen sonra tekrar alevlenmişti. İbrâhim'in, İfrîkiyye valiliğine tayin edildiği takdirde bu yardımı istemeyeceği gibi beytül-mâle her yıl 40.000 dinar gönderebileceğine dair teklifi halifenin ilgisini çekti. Herseme de onu destekleyince halife babadan oğula intikal etmek üzere İbrâhim'i İfrîkiyye valiliğine tayin etti. Böylece Ağlebîler hânedanının temelleri atılmış oldu.

İbrâhim b. Ağleb, göreve başlar başlamaz ülkede huzur ve asayiş sağlamak için harekete geçti. Tunus ve Mağrib'de çıkan isyanları ve daha sonra kumandanlarından İmrân b. Mücâlid'in (İmrân b. Muhalled) isyanını (810) bastırmaya muvaffak oldu. Ancak 812'de Trablus'u kuşatan İbâzî lideri Abdülvehhâb b. Abdurrahman'ın isyanını bastıramadan aynı yıl vefat edince, oğlu Abdullah şehrin iç kısımlarını İbâzîler'e bırakarak onlarla anlaşmak zorunda kaldı.

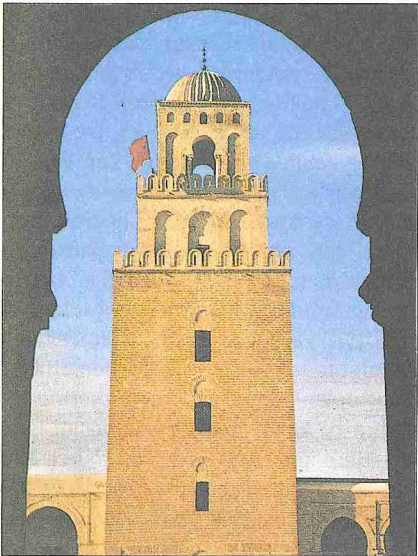
Eski Kartaca şehrinin yerini alan Kayrevan başşehir olmak üzere kurulan hânedanın ilk hükümdarı İbrâhim b. Ağleb'in ölümünden sonra yerine oğlu Ebû'l-Abbas Abdullah geçti (812-817). Ebû'l-Abbas'ın koyduğu ağır vergiler halkın protestolarına sebep oldu. Ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Ziyâdetullah b. İbrâhim (817-838) önce iç ka-

rışıklıklara son verdi; isyanları bastırdı. Daha sonra büyük bir donanma kurarak Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeki Sicilya'nın fethine teşebbüs etti. Sicilya'yı yöneten Bizans valileri arasında çıkan anlaşmazlıklara müdahale eden Ağlebîler, Halife Muâviye zamanında Sicilya'ya karşı yapılan ilk müslüman akınlarını yeniden başlattılar. Bu suretle Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz ve Adriyatik bölgesindeki nüfuzu büyük ölçüde sarsıldı. Hânedanın en güçlü simalarından biri olan I. Ziyâdetullah'ın emriyle 827'de başlatılan bu fetih harekâtı 902 yılına kadar devam etmiştir. 805 ve 813 yıllarında Sicilya idarecileriyle barış anlaşması imzalayan Ağlebîler, Bizans İmparatoru II. Mihail'in 826 yılında Konstantin Souda adlı birini Sicilya valiliğine tayin etmesi ve ona adanın deniz kuvvetleri kumandanı Euphemios'u tutuklamasını emretmesiyle başlayan karışıklıklardan faydalanan Sicilya'nın fethine teşebbüs ettiler. Euphemios, imparatorun bu emrinden haberdar olunca derhal isyan etti ve Sirakusa'yı ele geçirdi. Ancak daha sonra adamlarından birinin ihaneti yüzünden Sirakusa'da etraflı kuşatılınca Ağlebî Hükümdarı Ziyâdetullah'a başvurup yardım istedi. Bunun üzerine Ziyâdetullah, devrin meşhur âlim ve kadısı Esed b. Furât'ı büyük bir ordunun başında Euphemios'a yardıma gönderdi. Bu yardımcı kuvvetler 14 Haziran 827 tarihinde Euphemios'un donanmasıyla birlikte hareket ettiler. Önce Mâzere'ye çıkan İslâm ordusu burada Euphemios'un askerleriyle birleşerek Bizans ordusunu mağlûp etti. Kadı Esed buradan Sirakusa üzerine yürüdü. Şehir uzun süre kuşatıldıysa da alınamadı. Kadı Esed 828 yılında çıkan bir salgın hastalıktan ölünce müslümanlar muhasarayı kaldırdılar. Yerine geçen Muhammed b. Ebû'l-Cevârî, Euphemios ile birlikte önce Mineo'ya gitti. Sonra da adanın içlerine doğru ilerleyip Kasryâne'yi (Castrogiovanni) kuşattılar. Fakat Muhammed'in ölümü Euphemios'un da Kasryâne halkı tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine sefer başarısızlıkla sonuçlandı ve müslümanlar Mineo'ya geri dönmek zorunda kaldılar.

830 yılında durum müslümanların lehine gelişti. Ziyâdetullah'ın gönderdiği donanma, Endülü's'ten gelen kuvvetlerin başında bulunan Asbağ b. Vekîl el-Hevvânî'nin emrinde toplandı. Önce Mineo'daki müslümanlara yardıma gidildi.

Sonra bugünkü Caltanissetta şehri muhasara edildi. Fakat yine salgın bir hastalık çıktı ve Asbağ öldü. Bu yüzden kuşatma kaldırılıp Endülü's'e döndü. İfrîkiyye kuvvetleri ise Palermo'yu kuşattı ve Bizans valisi şehri müslümanlara teslim etti (12 Eylül 831). Ziyâdetullah, Palermo'nun fethinden beş ay sonra Sicilya emirliğine yeğeni Ebû Fihri Muhammed b. Abdullah'ı getirdi. Ebû Fihri 835 yılına kadar muhtelif seferler düzenledi. Muhammed b. Sâlim emrindeki bir orduyu da Taormina üzerine gönderdi. Fakat bu sırada Ebû Fihri'ye karşı bir isyan başlatıldı ve onu öldüren âsiler Bizans'a sığındılar (835). Ebû Fihri'den sonra yerine önce Fazl b. Ya'kûb, daha sonra da Ebû Fihri'nin kardeşi Ebû'l-Ağleb İbrâhim b. Abdullah geçti. Ziyâdetullah'ın 11 Haziran 838'de ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Ağleb b. İbrâhim zamanında da (838-841) müslümanlar Sicilya'ya başarılı seferler düzenlediler ve bazı yerleri ele geçirdiler. Emîr I. Muhammed devrinde (841-856) Messina da müslümanlara teslim oldu (843). Aynı yıl Bizans İmparatoriçesi Theodora'nın Sicilya'ya sevkettiği kuvvetler mağlûp edildi. 847'de Leontini, 849'da Ragusa şehirleri İslâm hâkimiyetine girdi. 852-853 yılları arasında adanın bütün güneydoğusu tahrip edildi. 859'da Bizans'ın Sicilya'daki önemli şehri Kasryâne de teslim oldu. Çok miktarda ganimet ele geçirildi. Aynı yıl gönderilen Bizans takviye kuvveti bozguna uğratıldı. Sicilya bu tarihten itibaren başta İtalya olmak üzere asıl Avrupa kıtasına karşı girişilen fetih harekâtı sırasında mükemmel bir üs vazifesi gördü. Müslümanlar Palermo'nun fethinden sonra teşkil ettikleri donanmalarla Güney İtalya'da hü-

Ağlebîler dönemine ait Kayrevan Ulucamii minaresi-Tunus

Kayrevan Ulucamii'nin içinden bir görünüşü

küm süren ve kendi aralarında kavgaya halinde bulunan Lombard krallarının ihtilâflarına müdahale ettiler. Lombardlar'ın hüküm sürdüğü Güney İtalya o sırada hâlâ Bizans'ın hâkimiyetinde idi. Napoli şehrinin 837 yılında müslümanlardan yardım istemesi üzerine İslâm orduları yarımadaya geçtiler. Daha sonra Adriyatik denizi sahillerindeki Bari liman şehri ele geçirildi. Aynı yıllarda Venedik öllerine gelen müslümanlar 846 yılında Ostia'ya çıkarma yaparak Batılılar'ın Eternal City (ebedî şehir) dedikleri Roma'yı tehdit ettiler, ancak Roma'nın müstahkem surlarını aşamayıp Saint Peter Katedrali ile Saint Paul Katedrali'ni yağma ettiler. II. İbrâhim de 902 yılında vefatından önce Messina boğazını aşarak İtalya'nın güneyindeki Calabria toprakları üzerinde cihad harekâtında bulundu.

Bizans İmparatoru III. Mihail Sicilya'yı fetheden müslümanlara karşı mücadeleyi dirayetli kumandanların desteğiyle enerjik bir şekilde yürüttü. Fakat bütün bu çabalara rağmen müslümanların ne Sicilya adasını fethetmelerine ve ne de Güney İtalya'daki ilerlemelerine mâni olabildi. Öyle ki, III. Mihail'in imparatorluğunun sonlarına doğru Sicilya'daki önemli şehirlerden sadece Sirakusa ve Taormina Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalmıştı. I. Basileios ile Alman İmparatoru II. Ludwig'in, Sicilya'daki müslüman Araplar'ın ileri harekâtını engellemek amacıyla Ağlebîler'e karşı yaptıkları iş birliği bir sonuç vermediği gibi, Ağlebî hânedarına mensup Ahmed b. Ömer'in emrindeki kuvvetler 869 yılında Malta'yı, Ebû İsâ b. Muhammed kumandasındaki İslâm orduları da dokuz ay süren bir muhasaradan sonra Sirakusa'yı fethetti (21 Mayıs 878). Söz konusu tarihte müslümanlar, adanın büyük bir kısmına sahip olmuş-

tu. Bu durum Akdeniz'deki İslâm hâkimiyetinin giderek güçlendiğini göstermektedir. 902 yılında Taormina, Rametta ve Elyâc (Aci) de müslümanların eline geçti. Ağlebîler kurdukları güçlü filolarla Fransa, Sardunya ve Korsika sahillerini de tehdit etmeye başladılar.

Ağlebîler son dönemlerinde dirayetli hükümdar ve kumandanlar çıkaramadılar. IX. yüzyılın sonlarına doğru sarsılmaya başlayan hânedan son güzel günlerini II. İbrâhim devrinde (875-902) yaşadı. Bu sırada Ebû Abdullah eş-Şîr'in Mağrib'de Fâtımî devletini kurmak için başlattığı yoğun propaganda ve askerî harekât Ağlebîler'i tehdit ediyordu. Son Ağlebî hükümdarı III. Ziyâdetullah bazı tedbirler aldıysa da başarılı olamadı. Amcazadelerinden İbrâhim b. Ağleb kumandasında Mağrib'e sevkettiği ordunun mağlûp olması üzerine onlara mukavemet edemeyeceğini anladı ve 18 Mart 909'da götürebileceği kadar eşyayı yanına alarak Mısır'a kaçtı. Abbâsî Halifesi Muktedir'in onu Mağrib'e dönüp Ebû Abdullah ile mücadeleye davet etmesine ve hatta kendisine Mısır Valisi Nûşîrî'nin askerî ve malî yardımda bulunacağını bildirmesine rağmen o içki ve eğlence âlemlerini bırakmadı. Daha sonra Kudüs'e giderken Remle'de öldü. Böylece hiçbir mukavemetle karşılaşmadan başşehir giren ve her tarafı istilâ eden Fâtımîler, Ağlebî devletine son verdiler.

Ağlebîler devrinde Kayrevan dinî ilimler ile edebiyatın merkezi oldu. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin İfrîkiyye'de yayılması da Ağlebîler dönemine rastlar. Bu dönemde özellikle Mâlikî mezhebi büyük ilgi gördü ve Kayrevan, Mâlikîler'in merkezi haline geldi. Ülkedeki Sünnîler'le Cebriyye, Mürcie, Mu'tezile ve İbaziyye mensupları arasında zaman zaman çatışmaya varan şiddetli tartışmalar olmuştur. Ağlebîler devrinde yetişen din bilginlerinden bazıları şunlardır: Kadî Esed b. Furât (ö. 213/828), Mâlikî fıkhnın temel kaynaklarından *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'nın yazarı Sahnûn (ö. 240/854), Yûsuf b. Yahyâ el-Megâmî (ö. 288/901), Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ömer el-Kinânî (ö. 289/902), İsâ b. Miskîn (ö. 295/907).

Fetihler yanında ziraat ve sulama işleriyle de ilgilenen Ağlebî hükümdarları zamanında İfrîkiyye'de bol ürün alınmış, ülkenin refah seviyesi yükselmiştir. İmar faaliyetlerine de ilgi duyan Ağlebî hükümdarları tarafından yaptırılan

bazı eserler günümüze kadar gelebilmiştir. Bunların başında, inşaatı I. Ziyâdetullah tarafından başlatılan ve II. İbrâhim tarafından tamamlanan Kayrevan Ulucamii gelir. Ayrıca Tunus Zeytune Camii, Sûs Camii, Sûs Ebû Fetâte Camii dinî mimarının diğer örneklerini teşkil eder. Bunların dışında İbrâhim b. Ağleb'in kurduğu Kasrûlkadîm (Abbâsiyye) şehriyle daha sonraki dönemlerde kurulan Rakkâde şehri, Sûs ribâtı, Monastir ribâtı, Kayrevan, Sûs ve Sfaks surları ve Kayrevan sarnıçları Ağlebîler devri sanat eserleri arasında sayılabilir.

Ağlebîler'in yol emniyetini sağlamları ülkede ticaretin gelişmesine imkân hazırladı ve bunun sonucu olarak da Kayrevan devrin en kalabalık ve en müreffeh ticaret merkezi haline geldi. Ayrıca sanayi de büyük ölçüde ilerledi. Gemi inşa sanayii, cam, mermer, mensucat ve maden sanayii bunların belli başlılarını teşkil eder. Muhtelif el sanatları da oldukça gelişmiştir. Kayrevan'da yapılan altın ve gümüş eşya, kılıç, eyer takımları ve özellikle tırazlar bütün İslâm âleminde rağbet görmüştür.

Ağlebîler'in iç ve dış işlerinde tamamen bağımsız olmalarına rağmen hükümdarlar sadece "emîr" unvanını kullanıyor, Abbâsî halifelerine bağlı kalıyor ve bastırdıkları paralarda onların adına yer veriyorlardı. Ağlebîler tarafından fethedilen Sicilya 827 yılından itibaren XI. yüzyılın sonlarında Normanlar tarafından işgal edilmeye kadar İslâm hâkimiyetinde kalmış, İslâm kültür ve medeniyetinin Avrupa'ya yayılmasında önemli bir merkez olmuştur (daha geniş bilgi için bk. SICILYA).

AĞLEBÎ EMİRLERİ

1. İbrâhim b. Ağleb	184 (800)
2. Abdullah b. İbrâhim	196 (812)
3. Ziyâdetullah b. İbrâhim	201 (817)
4. Ağleb b. İbrâhim	223 (838)
5. Muhammed b. Ağleb	226 (841)
6. Ahmed b. Muhammed	242 (856)
7. Ziyâdetullah b. Muhammed	249 (863)
8. Muhammed b. Ahmed	250 (864)
9. İbrâhim b. Ahmed	261 (875)
10. Abdullah b. İbrâhim	289 (902)
11. Ziyâdetullah b. Abdullah	290-296 (903-909)

Ağlebîler
dönemine
ait gümüş
sikkeler
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir,
nr. 546, 550)

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 334-337; Ya'kûbî, *Târîh* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 — Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 412; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VI, 156, 329-340, ayrıca bk. İndeks; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-mugrib* (nşr. R. Dozy), Leiden 1948, I, 95, 103-149; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar ft aḥbâr'l-beşer*, İstanbul 1286, II, 17; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 195-207; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1930, II, 89 vd., 110, 124, 125; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973-74, I, 52, 161; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, II, 210; J. B. Burry, *A History of the Eastern Roman Empire*, London 1912, s. 294, 312; Halli Edhem [Eldem], *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 30; A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes I: La Dynastie d'Amorium (820-867)*, Bruxelles 1935, s. 62-88; Mohamed Talbi, *L'Emirat Aghlabide 184-296/800-909*, Paris 1966; E. Rossi, *Libyâ* (trc. Halife Muhammed et-Tüleysi), Beyrut 1394/1974, s. 69-72; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 6-24; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1975, s. 75-79, 83, 89; Robert Mantran, *L'Expansion Musulmane*, Paris 1979, s. 45, 46, 154, 187, 188, 203, 262, 288, 300; Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1980, III, 708-711, 957-976; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi* (trc. Erdoğan Merçil — Mehmet İpsirli), İstanbul 1980, s. 30; George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 195, 211 vd., 221 vd., 239; H. İbrahim Hasan, *Târîhu'd-devletü'l-Fâtümiyye*, Kahire 1981, s. 43-50; a.mlf., *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, III, 24-34; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-ʿasri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 286-375; Muhammed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-Hulelû's-Sündüsiyye fi'l-aḥbârî't-Tûnisîyye* (nşr. Muhammed el-Habîb el-Heyle), Beyrut 1985, II, 7-12; İbnü's-Sağîr, *Aḥbârü'l-eʿimmeti'r-Rûstemîyyîn* (nşr. Muhammed Nâsır — İbrâhim Behhâz), Beyrut 1406/1986, s. 82; Abdülazîz es-Se'âlibî, *Târîhu Şimâli İfrîkîyâ* (nşr. Ahmed b. Milâd — Muhammed İdris), Beyrut 1407/1987, s. 201-259; Roger Le Tourneau, "North Africa to the Sixteenth Century", *The Cambridge History of Islam* (nşr. P. M. Holt), Cambridge 1970, s. 216-218, 433; Paul Balog, "Un Poids Monétaire Aghlabide Non Identifié Jusqu'à Présent", *Studia Iranica*, XI, Leiden 1982, s. 17-19; Fikret İşıltan, "Sicilya", *İA*, X, 589-595; G. Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I, 149-151; G. Marçais — J. Schacht, "Aghlabids", *Et* (İng.), I, 247-250.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

AĞNAM RESMİ

Osmanlılar'da
küçükbaş hayvandan alınan
bir vergi.

İslâm devletlerinde çeşitli adlarla rastlanan bu vergi, Osmanlı resmî kayıtlarında resm-i ganem, âdet-i aḡnâm şekillerinde de geçer. Şer'î vergilerden sa-

yılan aḡnam resmine bazı sancak kanunnâmelerinde âdet-i zekât da denmektedir. Bu vergi genellikle koyun yavrusundan sonra nisan veya mayıs aylarında alınır, kuzulu koyun kuzusu ile bir hesaplanırdı. Vergi miktarı Fâtih kanununa göre üç koyundan bir akçe iken daha sonra iki koyundan bir akçe olarak tesbit edilmisti. Ancak bu miktar bölgelerin özelliklerine göre değişiyordu. Vidin sancağında üç koyundan bir akçe, İmroz ve Limni adalarında ise koyun başına birer akçe alınmaktaydı. Sis (Kozan) sancağında, Kayıtbay kanununa göre her koyun için bir Halebî akçe, Urfa'da ise Akkoyunlu Uzun Hasan kanunu gereğince her yüz koyundan bir koyun ve iki Osmânî akçe, Lipva'da her yirmi koyundan mîrî için bir koyun, yirmiden az olandan ise koyun başına üç penez (1,5 Osmanlı akçesi) isteniyordu. Bazı kanunnâmelerden anlaşıldığına göre, alınan bu vergi serbest olmayan timarlarda sipahiler ile subaşılar arasında paylaşılıyordu. Ancak bu hüküm Aydın'da geçerli olmayıp aḡnam resmi tamamıyla sancak beyine aitti. Biga sancağında ise reâyâdan alınan resm-i ganemi sancak beyi ve sipahiler aralarında bölüşürlerdi. Evkaf, emlak ve serbest timarlarda (has, zeâmet), bu resme sancak beyleri müdahale edemezlerdi. Kadı, sipahi, müderris, emîn vb. gibi askerîlerin 150 koyundan az koyunu olanlarından aḡnam resmi alınmazdı (BA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 63, vr. 95^{a-b}). Peçuy kanununa göre papazlar aḡnam resmi vermezler, eşkinciler de sefere gittikleri yılın resmini ödemezlerdi.

Aḡnam resmi bilhassa büyük ölçüde koyun besiciliği yapan konar göçer Türkmen ve Yörük cemaatleri için önemliydi. Büyük kısmı padişah haslarına dahil olan konar göçerler de iki koyuna bir akçe vermekte idiler. Ancak bu hüküm koyun sayısına bağlı idi. Nitekim Aydın sancağındaki Karacakoyunlu yörükleri içinde altmış altı koyundan fazla koyunu olanlar iki koyuna bir akçe verirlerdi; ellerinde altmış altı veya bundan az koyunu bulunanlardan ise otuz üç akçe alınır ve bunlara bâc evi denirdi (BA, TD, nr. 270, s. 1). Vergilendirmede koyun varlığı, yörükler için çiftçi raiyyetin elindeki toprak gibiydi. Elinde koyunu bulunmayan yörükler, tıpkı toprağa sahip olmayan raiyyet gibi on ikişer akçe bennâk* resmi vermekle mükellef idiler. Yeni-il Türkmenleri'nde ise yirmi altı koyundan az koyunu bulunanlar, ka-

ra resmi olarak on üç akçe verirlerdi. Kütahya kanununda bu sayı yirmi dört olup bundan az koyunu olanlardan on iki akçe kara resmi alınırdı. 1004 (1595-96) yılında mîrî, yani hass-ı hümâyûn için alınan aḡnam resmi, her bir koyundan bir akçe olarak tesbit edilmisti. Bir koyun sürüsü 100 ilâ 300 koyundan ibaretti ve aḡnam resminden başka bu sürülerden sipahi tarafından aḡıl, otlak, yaylak ve kışlak hakkı olarak ayrıca vergi alınmakta idi. Karaman kanununa göre bir sürüden otlak resmi olarak bir koyun, aḡıl resmi olarak da bir şişek istenirdi. Silistre'de 300 koyun için aḡıl hakkı altı akçe idi. Kışlak hakkı Yeni-il'de ağır sürüden bir şişek, alçak sürüden de beş akçeydi. Yüzdeci yörükler her yüz koyuna kırk akçe verdikleri için bu adla anılmışlardı. Özellikle Rumeli'de padişah hassına ait raiyyet ve özel bir şekilde teşkilâtlandırılmış yörüklerden vergi karşılığı alınan koyunlarla İstanbul'un et ihtiyacı karşılanmaktaydı. Ayrıca İstanbul'a kasaplık koyun getirmekle mükellef celeplerden "bedel-i aḡnâm-ı celebkeşân" resmi alınırdı. Anadolu'daki bazı şehirlerde bulunan büyük imaretlerin et ihtiyacı da zaman zaman yine bu yolla sağlanmıştı.

Aḡnam resmi mukātaa*sı, XVII., bilhassa XVIII. yüzyıllarda hazinenin önemli bir kalemi haline geldi ve düzenli gelirler arasına girdi. Bu verginin bazı yeni düzenlemelerle Tanzimat'tan sonra da alınmasına devam edildi. 18 Nisan 1840 tarihli bir nizamnâmenin üçüncü maddesine göre, aynı olarak aḡnam alınma usulü terkedildi ve bu vergiye çeşitli adlarla yüklenen ek resimler de kaldırıldı. Aḡnam mukātaacılığı unvanı ise aḡnam müdürlüğüne dönüştürüldü. Ayrıca her koyun ve keçiden eşit olarak beşer kuruş ve yirmi beşer para alınması kararlaştırıldı. Ancak koyunların değeri bölgelere göre farklı olduğundan bu vergi bazı yerlere ağır geldi; bunun üzerine 1273'te (1856-57) yeneden ele alınarak tanzim edildi. Her koyun ve keçinin bir yılda yavrusu, sütü, yapağısının bölgelere göre ne kadar gelir sağladığı mahallî idarelerce ayrı ayrı tesbit edildikten sonra, vergi nisbeti merkezde belirlendi. Eyaletlerden altı değişik nisbet üzerinden, âşâr*a göre hâsılâtın yüzde onu hesabıyla resim alınması kararlaştırıldı. Fakat daha sonra malî sıkıntılar dolayısıyla vergi miktarında artışlar yapıldığından halk için